

Rapport från Institutionen för pedagogik

NR 7:2000

Konfliktupplevelsens väsen

En empirisk-fenomenologisk studie
bland ungdomar i två länder

Andrzej Szklarski

Konfliktupplevelsens väsen

En empirisk-fenomenologisk studie
bland ungdomar i två länder

Andrzej Szklarski

Innehållsförteckning

1.	INLEDNING	1
2.	STUDIENS SYFTEN OCH PROBLEM- PRECISERING	3
3.	TEORETISK FÖRANKRING I FENOMENOLOGIN	4
4.	EMPIRISK-FENOMENOLOGISK FORSKNINGS- METOD	6
4.1	Materialinsamling	7
4.2	Analysförfarande	9
4.3	Metoddiskussion	10
5.	KONFLIKTUPPLEVELSENS ESSENTIELLA KONSTITUENTER	12
5.1	Ilska	13
5.2	Psykisk påfrestning	16
5.3	Orättvis behandling	21
6.	DISKUSSION	26
	Referenser	29
	English summary	33

1. INLEDNING

Konflikter utgör ett mångfasetterat ämne och studeras inom flera olika vetenskapliga områden. Detta gör att litteratur om konflikter är både rik och varierad. Beteendevetenskaplig litteratur fokuserar i första hand olika betingelser och metoder för konflikthantering (se t.ex. Donohue & Kolt, 1992; Pruitt & Carnevale, 1993; Lennéer Axelsson & Thylefors, 1996). Det fenomenologiska upplevelseperspektivet är däremot sällsynt i den här typen av litteratur, trots att det förefaller uppenbart att det sätt på vilket vi upplever konflikter har en stor betydelse för våra ställningstaganden i fråga om konflikthantering. Den bild av konflikten som vi utvecklar i vårt medvetande speglar ju den av oss upplevda verkligheten. Det är just denna verklighet som vi betraktar som sann och som ligger till grund för våra bedömningar, beslut och handlingar. Pruitt och Rubin (1986) ser till exempel ett tydligt samband mellan strukturella förändringar i parternas medvetande och konfliktens upptrappning. Forskarna skildrar bland annat en modell för konfliktens upptrappning där aggressiv konflikthantering och negativ bild av motparten ömsesidigt förstärker varandra och kan lätt göra att konflikten utvecklas i destruktiv riktning.

Även Donohue & Kolt (1992) och Rubin (1993) beskriver ett antal kriterier och typiska förvandlingar (transformations) som lätt leder konflikten i destruktiv riktning. En av förvandlingarna innebär "a shift from criticism of a specific behavior or action to a focus on personalities" (ibid. s. 125). En liknande perspektivförskjutning från sak till person gör att hela konfliktsituationen uppfattas som alltmera frustrerande och motparten som alltmera elak och fientlig. Den förändrade situationsbilden motiverar i regel hårdare attityder, vilket leder till konfliktens eskalering och resulterar i en ytterligare fördjupning av frustrationen. Även i fråga om konfliktens utveckling i destruktiv eller konstruktiv riktning kan man alltså se tydliga kopplingar till den subjektiva bild av konflikten och av motparten, som de inblandade utvecklat i sitt medvetande.

Konflikter bland barn och ungdomar behandlas flitigt i pedagogisk litteratur. Även här är inriktningen mot hantering av konflikter mest framträdande. En stor del av skrifterna är av praktisk-pedagogisk karaktär och propagerar för olika praktiska tillvägagångssätt eller övningar för att hjälpa barnen vid hanteringen av deras motsättningar (Weissberg & Gesten, 1982; Clark, Willihnganz & O'Dell, 1985; Ljungström, 1992). I vissa studier av den här typen beaktas även de inblandades upplevelser, främst genom satsningar på hantering av känslor och känsloreaktioner i konflikter (Lanteri, Roderick & Ray, 1993; Wahlström, 1996; Edman Ståhl, 1999). När det gäller empirisk forskning kring ungdomars konflikter och konflikthantering är upplevelseperspektivet däremot lika sällsynt som i den övriga konfliktlitteraturen.

Detta gäller både ämnesmässigt och metodologiskt, dvs. både i fråga om känslor, som forskningens fokus, och i fråga om fenomenologi, som forskningens metodologiska förankring. Av denna anledning är våra kunskaper om barns och ungdomars upplevelser i samband med konflikter ganska ringa. Denna kunskapsbrist verkar enligt min uppfattning väl motivera nya forskningsinsatser inom detta ämnesområde.

I den här studien ställs ungdomars konfliktupplevelser i fokus. Ungdomsåren utgör en händelserik och viktig period i livet. På många sätt är det också en kritisk period som kännetecknas av inre spänningar, känslomässig labilitet och identitetsproblem. Flera skribenter poängterar att unga människor befinner sig i en svår marginell position under puberteten (Schultz Larsen, 1994; Wikander, 1995; Hwang & Nilsson, 1998). Den emotionella labiliteten inverkar även på mellanmänskliga relationer. Detta gör att konflikter med andra människor är rätt vanliga bland ungdomarna. De utvecklingsrelaterade förändringarna under puberteten innebär också "en frigörelse från bindningen till föräldrarna och överhuvudtaget ett behov av att göra uppror mot de vuxnas restriktioner och förbud" (Hwang & Nilsson, 1998, s.153). En sådan ifrågasättande attityd från ungdomarnas sida är ibland svår att acceptera för vuxna, vilket lätt kan leda till friktioner och motsättningar. Med tanke på ungdomsårens specifika karaktär aktualiseras alltså den sociala konfliktproblematiken under puberteten. Det förefaller därför viktigt att utforska hur ungdomarna upplever konflikter och vad som utgör det väsentliga i deras upplevelser.

2. STUDIENS SYFTEN OCH PROBLEM- PRECISERING

Tanken att genomföra denna studie har utkristalliserats under arbetet med mitt tidigare forskningsprojekt, som bland annat handlat om polska och svenska barns känslor i samband med konflikter (se Szklarski, 1996). I det tidigare projektet har jag utforskat barns känslor med hjälp av en kategoriserande ansats. Resultaten har därför presenterats i form av ett kategorisystem, som speglar de kvalitativt skilda typer av känslor som konflikter kan ge upphov till.

Huvudsyftet med det här projektet är att utforska och beskriva de känslor som utgör konfliktupplevelsens väsen. Studiens huvudsyfte är med andra ord att försöka klarlägga de konstituenterna som är essentiella för konfliktupplevelsen samt avgränsa dem från de konstituenterna vilka utgör konfliktupplevelsens existens. Mitt forskningssyfte innebär alltså att jag i föreliggande studie fokuserar det väsensbestämda, dvs. det som inte kan tänkas bort från konfliktupplevelsen (begreppen *essens* och *existens* presenteras närmare i metodavsnittet, s. 5).

Studiens bisyfte är att utforska och beskriva eventuella skillnader mellan svenska och polska ungdomar gällande konfliktupplevelsens väsen. Man kan förutsätta att det finns en grundläggande upplevelsegemenskap bland människor som befinner sig i en liknande situation och har en gemensam kulturell referensram. Van Kaam (1959, s. 67) menar att "the core of such common experiences is the same in different individuals", och att det är möjligt att fånga och beskriva den gemensamma kärnan i upplevelserna.

För att kunna konstatera om, och på vilket sätt konfliktupplevelsens *essens* skiljer sig mellan svenska och polska ungdomar har jag genomfört samma undersökning i två länder. Materialet har samlats in och analyserats separat för varje land. Konfliktupplevelsens *essens* har först utforskats med utgångspunkt i det svenska och därefter med utgångspunkt i det polska materialet.

I den här studien är kunskapsintresset riktat mot det väsentliga i konfliktupplevelsen och har preciserats med hjälp av följande frågeställning: Vad konstituerar konfliktupplevelsens *essens* hos svenska och polska ungdomar?

3. TEORETISK FÖRANKRING I FENOMENOLOGIN

Denna studie har sin teoretiska förankring i fenomenologin. Fenomenologins huvudsyfte är att utforska och beskriva fenomen. Begreppet fenomen är dock inte entydigt och har uppfattats på olika sätt inom olika vetenskapliga riktningar. Inom fenomenologin har fenomenbegreppet en specifik innebörd som bottnar i det epistemologiska och ontologiska synsätt som den filosofiska fenomenologin företräder. Fenomenologins ontologi är icke dualistisk och separerar inte det mänskliga medvetandet från objektens värld.

The idea of a dialectic between subject and world, gives priority to neither subject nor world. The acknowledgement of such a viewpoint allows the possibility of us being able to be completely faithful to our experience of the world. We can describe neither the objective world nor the subjective world, but only the world as we experience it. (Alexandersson, 1981, s.6)

Fenomen uppkommer genom ett samspel mellan det mänskliga medvetandet och olika typer av objekt. "Medvetandet arbetar här i två riktningar. Först tar det emot intryck från objektet, i klassisk fenomenologi kallat 'noema', därefter omvandlar medvetandet dessa intryck till fenomen" (Bjurwill, 1995, s.43). Fenomen utgör alltså ett slags subjektivt-objektiva helheter som varken kan reduceras till objekten eller till det mänskliga medvetandet. Detta synsätt ger uttryck för fenomenologins säregna ontologiska ställningstagande och innebär att fenomenologin varken bekänner sig till den realistiska objektivismen eller till den idealistiska subjektivismen (Levinas, 1973; Bengtsson, 1988a; Alvesson & Sköldberg, 1994; Bengtsson, 1998).

Det mänskliga medvetandet betraktas i fenomenologin varken som passivt avbildande eller som helt bestämmande för våra upplevelser. Det fenomenologiska medvetandet är intentionalt. Intentionalitet är ett av nyckelbegreppen i den filosofiska fenomenologin och förutsätter att medvetandet är aktivt meningsskapande och alltid riktat mot något objekt. Medvetandets intentionalitet gör att det inte kan finnas "tomma" medvetandeakter. Våra upplevelser är alltid av något eller, för att använda fenomenologiska termer, av ett varande. Detta varande speglas dock inte objektivt i vårt medvetande utan bidrar till uppkomsten av en ny beskaffenhet, som varken är liktydigt med det varande eller med det mänskliga varat. Fenomenologins epistemologiska ställningstagande är att det intentionala medvetandet utgör den giltiga och värdefulla kunskapens källa.

Phenomenology is the discipline that devotes itself to the study of how things appear to consciousness or are given in experience. Thus it is concerned with phenomena in the strict

sense: that is, how things and events are for the consciousness that beholds them and not how they are in themselves. (Giorgi, 1986, s.6)

Medvetandets intentionalitet är en av hörnstenarna i läran om fenomenens uppkomst och karaktär. Ur fenomenologiskt perspektiv är fenomenen medvetandets intentionala produkter och inte objektens spegelbilder i medvetandet. Intentionalitetstesen kan ha skiftande uttryck i olika fenomenologiska riktningar (se Ulfstedt, 1984; Crotty, 1996). Medvetandets intentionalitet betraktas dock i fenomenologin som dess absolut nödvändiga egenskap, eller som Karlsson (1987, s.1) uttrycker det som "the essence of consciousness".

Medvetandets intentionalitet spelar även en betydande roll i fenomenologins metodiska dimension. Vissa forskare verkar uppfatta fenomenologin först och främst som metod (Spiegelberg, 1982; Bengtsson, 1991; Hedin, 1997). Den fenomenologiska metodens främsta syfte är att utforska fenomenens essens (Husserl, 1989). Vägen till fastställandet av essensen går via "väsensskådande" som förutsätter medvetandets intentionalitet. Begreppen intentionalitet, fenomen och essens är därigenom ouplösligt bundna till varandra genom fenomenologisk metod. Väsensskådande är i sin tur förknippat med ett sk. "free imaginative variation", som utgör det mest direkta instrumentet för avgränsning av det invarianta i ett fenomen.

Phenomenology is to Husserl the method by which... we will be able to grasp the essences of things. This is the invariant features... To enable us to grasp these invariants, Husserl develops his idea of 'ideation'. It is the method for making us imagine the eidōs. It is particularly in *Experience and Judgement* that this method, the free imaginative variation, is elaborated. (Hedin, 1997, s.27f)

Genom väsensskådande kan fenomenologen alltså avgränsa fenomenets essens och skilja den från dess existens. Essensen står "för det oföränderliga i fenomenet, det som gör saken till det den är" (Bjurwill, 1995, s.18). Fenomenets essentiella konstituenten är väsensbestämda, vilket innebär att de med nödvändighet hör till fenomenet. Dessa konstituenten är alltså invarianta och kan inte tänkas bort från fenomenet i fråga. Existensen speglar däremot det föränderliga och specifika i fenomenet. De existentiella (accidentiella) konstituenterna kan variera utan att fenomenets grundläggande natur förändras. Dessa konstituenten är icke väsensbestämda, vilket innebär att de inte är bestående i ett fenomen. Varje fenomen inbegriper både essentiella och existentiella konstituenten. Det är det essentiella som är fenomenologens kunskapsintresse.

4. EMPIRISK-FENOMENOLOGISK FORSKNINGSMETOD

Fenomenologin har under de senaste decennierna börjat utöva inflytande på olika samhällsvetenskaper. Den fenomenologiska teorin har bland annat spridit sig inom psykologin, sociologin och pedagogiken (se Bengtsson 1988b s.90ff). Där fenomenologin fått fotfäste har man också anammat dess grundläggande ontologiska och epistemologiska synsätt och inriktat sig på studier av mänskliga medvetandeakter. Empirisk fenomenologi bygger därigenom på den filosofiska fenomenologins teoretiska grundantaganden.

Den empiriska fenomenologin utgör dock i första hand en forskningsmetodisk idé. Det är därför naturligt att fenomenologins metod aspekter är mest framträdande i den empiriska fenomenologin.

The empirical phenomenological approach involves a return to experience in order to obtain comprehensive descriptions that provide the basis for a reflective structural analysis that portrays the essences of the experience.
(Moustakas, 1994, s.13)

Den empiriska fenomenologin söker alltså utforska essensen i mänskliga upplevelser och är deskriptiv till sin karaktär. Den deskriptiva karaktären innebär bland annat att analysen grundar sig på själva upplevelsen. Detta ger uttryck för den kanske mest grundläggande fenomenologiska principen att man skall "gå till sakerna själva" och inte försöka förklara eller tolka den utforskade verkligheten med hjälp av externa referensramar, som inte härstammar från upplevelsen själv. Den deskriptiva karaktären innebär däremot inte att empirisk fenomenologi sysslar med enkla beskrivningar av upplevelser, "utan den syftar till att beskriva fenomenets logos, dvs de nödvändiga konstituenterna (strukturen) som krävs för att det är just det specifika fenomenet" (Karlsson, 1992, s.4).

I likhet med filosofisk fenomenologi har alltså även empirisk fenomenologi som sitt främsta syfte att utforska essensen i människors upplevelser. Det är dock fråga om två olika typer av essens trots att det i båda fenomenologierna handlar om det väsensbestämda och kännetecknande för ett givet fenomen. Skillnaderna beror på de teoretiska och de empiriska vetenskapernas olika natur och betingelser. Filosofen utforskar sina egna upplevelser, har därmed direkt tillgång till sitt eget medvetande och intar själv en fenomenologisk attityd (phenomenological attitude). Detta gör att essensen är omedelbart given och kan antas representera fenomenets struktur i dess fullständiga form.

Fenomenolog empiriker utforskar däremot andra människors upplevelser och har ingen direkt tillgång till deras medvetande. Bilden av upplevelsen gestaltas av olika individer och förmedlas till forskaren via någon form av mellanmänsklig kommunikation. Upplevelsens essens fastställs därefter av forskaren genom en mödosam och tidskrävande analysprocess. Detta förfarande leder åtminstone till två viktiga konsekvenser. För det första är den empirisk-fenomenologiska essensen medelbart och inte omedelbart given. För det andra kan essensen inte betraktas som fenomenets generella struktur i absolut bemärkelse. Den empirisk-fenomenologiska essensen representerar snarare något som Alexandersson (1981, s.8) kallar "intersubjektiv agreement", och är därigenom i själva verket relativ till de utsagor som utgör analysens grundval.

Under årens lopp har forskarna utvecklat flera olika metoder för analys av data inom den empiriska fenomenologin (se t.ex. Colaizzi, 1978; Sages & Birgerstam, 1995). Mest känd är Giorgis (1975, 1985) analysmodell, som både kännetecknas av vetenskaplig stringens och överskådlighet. Giorgis metod har också använts flitigt av fenomenologiska forskare i synnerhet inom psykologin (Koning, 1979; Deegan, 1981; Helldin, 1990; Karlsson, 1994; Karlsson & Magnusson, 1994). I den här studien har jag tillämpat en analysmetod som utvecklats av Adrian Van Kaam (1959, 1966). Denna metod är avsedd för större datamängder och förefaller därför lämpligast i en studie som omfattar över tre hundra deltagare.

4.1 Materialinsamling

Intervju och "self-report" utgör två av de vanligaste metoderna för datainsamling i empirisk-fenomenologiska studier. Med tanke på det relativt stora antalet deltagare skulle intervjumetoden ha varit alltför tidskrävande i denna studie. I stället användes self-report för att få personliga vittnesbörd om ungdomarnas konfliktupplevelser.

Self-report-metoden som hittills visat sig vara den mest produktiva metoden i den empiriska fenomenologiska forskningen, innebär att undersökaren skriftligen ber försökspersonen att i skrift beskriva det han känner inför det fenomen eller den situation undersökaren avser att studera... De protokoll man på detta sätt erhåller genomgås sedan, efter att utvärderaren tränats i metoden, en innehållslig analys. (Bachelor & Joshi, 1993, s.18)

Med tanke på studiens syften har materialinsamling genomförts i två länder. I undersökningen deltog ungdomar från grundskolans år 7 och 8. Kön fördelningen var jämn för att få med både det kvinnliga och det manliga perspektivet. Sammanlagt medverkade 374 personer - 178 från Sverige och 196 från Polen.

Två stora skolor kontaktades i varje land. Jag träffade ungdomarna klassvis i varje skola för att presentera mig själv samt projektets syfte och uppläggning. Jag poängterade betydelsen av deras medverkan och vädjade om hjälp vid materialinsamlingen. De presumtiva deltagarna försäkrades om att ingen utomstående får tillgång till det som de skrivit, att materialet enbart kommer att användas i vetenskapliga syften och att anonymiteten garanteras både vid materialinsamlingen och i resultatredovisningen. Ungdomarna informerades också om att deltagandet är frivilligt och att deras samtycke inte är slutligt bindande, dvs. att varje deltagare när som helst får ångra sig och avbryta eller avsluta sin medverkan.

Efter klartecken från föräldrarna genomfördes materialinsamling i de utvalda klasserna. Alla deltagande ungdomar fick fritt beskriva sina konfliktupplevelser under en lektionstimme. Ett blad med följande inledning delades ut till deltagarna.

Alla råkar någon gång in i en konflikt, men alla tänker inte likadant om konflikter. Jag är intresserad av hur **du** känner och tänker i konfliktsituationer. Försök komma ihåg någon eller några konflikter du haft med kompisar, syskon, föräldrar, lärare eller andra. Beskriv hur du tänkte och kände just då när du hade förstått att det hade blivit en konflikt. Också småsaker som visar hur konflikten påverkade dig är viktiga. Lägg märke till att det inte är vad konflikten handlade om som jag är mest intresserad av, utan **hur du upplevde det**.

Av det insamlade materialet visade sig ungefär en femtedel vara oanvändbart i den fortsatta forskningsprocessen. Några informanter lämnade tomma blad. Några andra avböjde praktiskt taget att medverka och skrev t.ex. att de inte kommer ihåg något. En del informanter koncentrerade sig på beskrivningen av konfliktförloppet och inte på sina upplevelser. Andra beskrev sina upplevelser kring olika icke konfliktrelaterade existentiella frågor, som t.ex. misslyckade kärleksförhållanden. Efter den nödvändiga gallringen bestod det svenska materialet av 145 skrivningar och det polska materialet av 156 skrivningar. Dessa skrivningar varierade kraftigt både i fråga om längd och detaljrikedom. I allmänhet var flickors skildringar av konfliktupplevelser både längre och mera uttömmande än pojkars.

4.2 Analysförfarande

Analysförfarande grundar sig på Van Kaams (1959, 1966) metod och genomförs separat för den svenska och för den polska delen av materialet. Huvudsyftet är att få fram den utforskade upplevelsens essens, definierad av Van Kaam (1959, s. 67) i empirisk-fenomenologisk anda som "the necessary and sufficient constituents of this experience". Van Kaams fenomenologiska analysmetod består av sex steg. Materialbearbetning behöver dock inte alltid följa stegens ordning. Det är också brukligt att slå ihop vissa steg i det praktiska arbetet.

Det första steget utgörs av *preliminär gruppering och kodning av data*. Först väljer forskaren ca 20% av alla skrivningar till vidare bearbetning. Van Kaam rekommenderar slumpmässigt urval av texterna. I min studie tillämpades dock ett strategiskt urval av de texter som innehöll längre och fylligare skildringar av konfliktupplevelsen. Detta avsteg från modellen gjordes med tanke på att en del beskrivningar var mycket kortfattade. Till den första bearbetningen valdes 36 av 145 skrivningar som slutligen konstituerade det svenska materialet och 40 av 156 skrivningar som konstituerade det polska materialet. Steg ett i analysen innebär att alla uttryck i de utvalda texterna som handlar om den undersökta upplevelsen antecknas på en lista i en förkortad form. Därefter går forskaren igenom de resterande skrivningarna och kompletterar listan med uttryck. Det är viktigt att forskaren undviker att värdera uttrycken i denna fas av analysarbetet.

Every expression revealing a moment of experience not manifested in formulations of other subjects must be written down, whether or not the researcher believes it to be worthwhile. (Van Kaam, 1966, s.321)

Steg två och tre utgörs av *reduktion och elimination*. Forskaren granskar de listade utsagorna och rubricerar liknande uttryck med hjälp av mera kortfattade deskriptiva begrepp. Samtidigt elimineras de element som handlar om närliggande fenomen och inte om konfliktupplevelsen i sig. Materialet komprimeras därigenom och görs samtidigt mindre relativt till de ursprungliga texterna.

Därefter följer steg fyra i analysprocessen. Denna steg resulterar i en *hypotetisk identifikation* av fenomenets essentiella konstituent. Alla utsagor som uttrycker en gemensam och relevant aspekt (moment) av den studerade upplevelsen grupperas och rubriceras med exakta och samtidigt mera abstrakta formuleringar, som direkt uttrycker denna konkreta aspekt av upplevelsen.

Applikation utgör steg fem i analysen och innebär att de hypotetiskt identifierade konstituenterna testas utifrån de tre följande kriterierna:

1. Meningsinnehållet, som en konstituent gestaltar, måste vara uttryckt explicit i någon av texterna.
2. Meningsinnehållet, som en konstituent gestaltar, måste vara uttryckt explicit eller implicit i en signifikant majoritet av texterna.
3. Meningsinnehållet, som en konstituent gestaltar, måste vara förenlig med texterna som inte uttrycker detta meningsinnehåll, dvs. denna aspekt av upplevelsen.

Alla hypotetiska konstituenterna som uppfyller dessa tre kriterier verifieras som den utforskade upplevelsens essens. Därefter följer steg sex som går ut på att forskaren ger en *enhetlig generell beskrivning* och illustration av de essentiella konstituenterna.

4.3 Metoddiskussion

Konfliktupplevelser har visat sig vara svåra att forska om. Detta bekräftar mina tidigare iakttagelser om konflikter som ett känsligt forskningsämne (jmf Szklarski, 1996). Ämnets känsliga karaktär kan ha bidragit till att en del skrivelser är mycket kortfattade. Vissa utsagor tyder på att en del ungdomar uppfattat beskrivningar av sina känslor som något svårt, genant och ibland även opassande. Både i det polska och i det svenska materialet har jag funnit uttalanden som direkt bekräftar dessa iakttagelser - till exempel följande citat hämtat ur en flickas berättelse.

Jag har lärt mig att känslor är något omänskligt. Något farligt. Det hör till djur. Känner man något är det ens ensak och om man delar med sig av det är man en omänniska, man är feg. (S-70)

I allmänhet är dock flickors berättelser fylligare än pojkars. Pojkar uttalar sig också försiktigare om sina känslor, och använder oftare tuffa formuleringar när de beskriver det de känt i en konfliktsituation. I synnerhet beskrivningar av att man mår dåligt är betydligt mindre dramatiska hos pojkar än hos flickor. Pojkars motvilja mot att dela med sig av sina känslor framträder ganska tydligt i hela materialet. Hos en pojke har jag stött på ett rationaliseringsliknande resonemang kring känslor. Han menar att frågan är könsrelaterad och hävdar att "det är bevisat att kvinnor använder större del av hjärnan för känslor än män".

Erfarenheter med self-report metoden i föreliggande studie leder fram till slutsatsen att den här typen av datainsamling både har sina fördelar och begränsningar. Till metodens viktiga fördelar hör bland annat att den är enkel, icke tidskrävande och först och främst att den skapar mycket goda förutsättningar för reflektion och en ostörd inre dialog inom informanten. Till metodens begränsningar hör att informanterna inte alltid känner sig tillräckligt motiverade att ge fylliga och uttömmande beskrivningar. Den här typen av begränsningar träder också tydligare fram vid känsliga och svåra forskningsämnen.

Av denna anledning förefaller self-report metoden inte lämplig som det enda instrumentet för datainsamling i de forskningsprojekt som är inriktade på att kartlägga variationen i människors upplevelser. I liknande fall riskerar forskaren helt enkelt att materialet inte blir tillräckligt varierat. I fenomenologisk forskning som inte inriktar sig på variationen utan på det invarianta i människors upplevelser kan dock self-report metoden väl fylla sin roll. Beroende på fokus och syfte med den forskning man bedriver kan self-report metodens begränsningar göra sig mer eller mindre gällande.

Det visade sig vara ganska lätt att använda Van Kaams analysmetod i denna studie. Metodens praktiska värde vid bearbetningen av större datamängder har, för mig, också blivit uppenbar. Jag har dock gjort ett litet avsteg från analysmodellen och tillämpat ett strategiskt och inte slumpmässigt val av de 36 svenska och 40 polska skrivningar som bearbetats först. Detta resulterade i att redan den första sammanställningen av de listade uttrycken var ganska rik och varierad. Listan behövde enbart kompletteras efter genomgången av de resterande skrivningarna. Denna modifiering av analysförfarandet förändrade dock inte på något sätt de grundläggande dragen i den tillämpade analysmetoden.

Trots att det var ganska okomplicerat att följa och tillämpa Van Kaams metod har jag stött på en svårighet. Svårigheten gällde ett av applikationsstegets tre kriterier. I kriterium nr 2 konstaterar Van Kaam nämligen att ett visst meningsinnehåll måste vara uttryckt i en signifikant majoritet av texterna. Han anger dock inte vad han betraktar som "signifikant majoritet". För att få klarhet i denna fråga har jag granskat tillämpning av detta kriterium i Van Kaams egen forskning. Tillämpning av detta kriterium i studien av "really feeling understood" (Van Kaam, 1959) visar att forskaren betraktar signifikant majoritet som minst cirka två tredjedelar av alla texter.

5. KONFLIKTUPPLEVELSENS ESSENTIELLA KONSTITUENTER

Det empiriska material som insamlats i Sverige och i Polen utgör ett rikt underlag för analyser av ungdomars upplevelser i konfliktsituationer. I sina berättelser uttrycker ungdomarna en mycket varierad uppsättning av känslor som konflikter kan ge upphov till. Denna stora variation gör att vissa typer av känslor är mycket vanliga, medan andra dyker upp ganska sporadiskt i ungdomarnas beskrivningar. Denna studie fokuserar enbart de känslor som är invarianta och konstituerar konfliktupplevelsens essens. Med tanke på studiens fenomenologiska karaktär behandlas alltså inte de sporadiskt förekommande känslorna. Den här typen av tillfälliga känslor, som t.ex. envishet, maktlöshet, misstänksamhet eller förvirring, uppfyller inte kriterierna i Van Kaams analysmodell. Explicita och implicita uttryck för dessa känslor är mer eller mindre varierande i skrivningarna, och kan följaktligen inte återfinnas i en signifikant majoritet av texterna. De flesta av dessa sporadiskt uttryckta känslor är dessutom direkt motsagda i en del berättelser och kan därför inte konstituera den utforskade upplevelsens essens. Dessa känslor ingår dock i konfliktupplevelsen som dess existentiella konstituenten.

Den fenomenologiska analysen av materialet har lett fram till en avgränsning av tre konstituenten, som är essentiella för konfliktupplevelsen. Den studerade upplevelsens väsen består av känslor av **ilska**, känslor av **psykisk påfrestning** och känslor av **orättvis behandling**. Dessa tre typer av känslor är explicit eller implicit uttryckta i majoriteten av texterna och är samtidigt förenliga med de texter som inte uttrycker dessa känslor. Ilska, psykisk påfrestning och orättvis behandling utgör därigenom det väsentliga som med nödvändighet tillkommer det utforskade fenomenet.

En av studiens två syften var att utforska om det finns skillnader i konfliktupplevelsens essens bland svenska och polska ungdomar. Jämförande analys av det svenska och det polska materialet har visat att konfliktupplevelsens essens är densamma i båda ungdomsgrupperna. I det polska materialet uttrycks känslor av ilska i över 90% av texterna, och i de allra flesta fallen uttrycks de explicit. Känslor av psykisk påfrestning uttrycks i drygt 80%, och av orättvis behandling i nära tre fjärdedelar av texterna. I det svenska materialet är värdena genomgående några procentenheter lägre. I båda länderna uttrycks alltså den här typen av känslor i en signifikant majoritet av ungdomarnas berättelser. De polska och de svenska ungdomarnas utsagor gällande konfliktupplevelsens essentiella konstituenten är också påfallande lika, både i fråga om form och meningsinnehåll.

Trots att dessa tre typer av känslor är essentiella för konfliktupplevelsen i båda länderna, kan känslornas intensitet, kontext och konsekvenser variera både inom en nationell grupp och mellan de nationella grupperna. Som exempel kan nämnas ilskans intensitet som i genomsnitt verkar vara högre i den polska gruppen. Det finns alltså en intern rikedom inom de tre essentiella konstituenterna. Olika aspekter av denna interna rikedom kommer att belysas och illustreras i den fortsatta resultatredovisningen. Beskrivningar av konfliktupplevelsens essentiella konstituenterna illustreras med citat hämtade både från det svenska och det polska materialet. Förutom nummer har därför varje citat försetts med bokstäver "P" eller "S", som informerar läsaren om den citerade utsagens ursprung (P - står för polskt och S - för svenskt material).

5.1 Ilska

Känslor av ilska är både vanligast och mest explicit uttryckta i hela materialet. I sina berättelser använder barnen många olika termer för att beskriva den här typen av känslor. Den vanligaste termen som informanterna använder är "arg", ibland tillsammans med något förstärkande ord som "jättearg", "fruktansvärt arg" eller "hysteriskt arg". Uttryck som "upprörd", "förbannad", "ilsken" eller "rasande" är också vanliga.

Ilska verkar utgöra en omedelbar upplevelse i konfliktsituationer. Den kan variera både i styrka och intensitet men uppkommer inte gradvis. I materialet har jag inte funnit något vittnesbörd som skulle ifrågasätta denna slutsats. Ilska verkar infinna sig omgående och utan någon egentlig reflektion. Tankarna är i regel mer eller mindre bortkopplade - "konflikter får en att tappa hjärnan, man tänker inte men känner desto mer", som en av informanterna uttrycker det. Konflikten verkar alltså utgöra en impuls som direkt utlöser känslomässiga reaktioner av den här typen.

Jag kände att ilskan fått grepp om mig. Mina rörelser började bli snabba och häftiga. Jag kände att det händer något konstigt med mig, men jag kunde inte sätta stopp för det. (P-54)

Jag blir så otroligt arg... Man känner hur ilskan stegrar, jag står inte ut. Jag skulle kunna skrika rakt ut, så arg och otroligt frustrerad blir jag. (S-98)

Trots att ilska utgör en omedelbar upplevelse, kan den dock variera under konflikten förlopp. Det är ganska vanligt att ilskan trappas upp eller stegrar - som det uttrycks i den sist citerade utsagan. Om ilskan accelererar eller minskar under konfliktförloppet beror i viss utsträckning på det hanteringsätt som tillämpas och det

sätt på vilket motparten, och eventuellt även andra inblandade, uppträder i konflikten.

Ilskans uppkomst är alltså direkt kopplad till konfliktens uppkomst. Ilska infinner sig omedelbart när individen har förstått att det handlar om en konflikt. Den här typen av känslor verkar därigenom direkt vara knutna till konflikten och är därför svåra att tänka bort från konfliktupplevelsen. Ungdomarnas berättelser tyder på att ilska är strikt dominerande i början av konflikten och överskuggar alla andra känslor och tankar. Reflektionen brukar komma senare och leder ibland till att man ångrar det som man gjort eller sagt i ilska. Ilska framträder också i de allra flesta utågarna som en kraftfull och intensiv upplevelse.

Det känns som om det rycker om huvudet så jävla arg är man. Man får ont i ögonen av att se på den man är förbannad på. (S-86)

Jag kände i första hand ilska och ett stort tillskott av energi. Blodet pulserade kraftigt i ådorna och det kändes som om nerverna höll på att brista. (P-84)

"Jag känner att jag börjar koka inuti" eller "Jag känner mig som en vulkan strax innan eruption" är ytterligare exempel på bildliga uttryck som väl speglar ilskans intensitet i konfliktsituationer. Informanterna ger också ofta uttryck för uppfattningen att ilska är svår att hantera och bemästra. Man känner sig överväldigad av och näst intill maktlös inför dessa starka känslor. Det känns som om man tappat kontrollen över sig själv, sina tankar och sina reaktioner. "Då förstår jag faktiskt lite bättre att folk kan mörda" skriver en av de svenska deltagarna för att illustrera hur svårt det kan vara att tygla ilskan. Vissa informanter menar också att det finns något skrämmande i detta tillstånd, som gör att man inte längre är "sig själv" och att man inte förmår att besinna sig.

Känslor av ilska leder praktiskt taget alltid till någon form av yttringar eller viljan till yttringar. Trots att en tendens till yttringar följer i ilskans fotspår, behöver det inte ovillkorligt leda till öppna manifestationer av känslorna. Ibland kan självbehärskning sätta stopp för yttringarna.

Då brukar jag vara jätte arg. Allt är så irriterande. Men jag säger ingenting utan försöker hitta en lugn plats där jag sätter mig långt bort från alla människor... Jag har en dyster min, biter mina läppar och tittar inte på någon eller något. Det är så svårt men ändå viktigt för då kan man dra lärdom av konflikten. (P-15)

Att behärska sig är dock en mycket svår och mödosam process som ganska få lyckas med, enligt ungdomarnas vittnesbörd. Ilskans negativa energi måste alltså i regel

få utlopp. Syftet är att minska den inre spänning som uppstår på grund av ilska. Till de allra vanligaste av ilskans yttringar hör skrik. Ungdomarna menar att man kan avreagera sig genom att "skrika ur sig sin ihopsamlade ilska". Skrik leder alltså till urladdning av den negativa energin. Andra vanliga yttringar av ilska är svordomar och förolämpningar riktade i regel mot den andra parten. Man skräcker inte orden utan vräker ur sig allt man känner och tänker. Man skriker och svär för att ge utlopp för sin vrede och frustration.

Jag har reagerat med ett häftigt utbrott. Jag svor... Jag brukar reagera på ett sådant häftigt sätt, känslorna exploderar. När jag är arg brukar jag säga allt vad jag tänker, allt som jag har trängt undan hela tiden. (P-27)

Jag bråkar ofta med min syster. Hon är jämt så egoistisk. Och då blir jag så arg, att jag bara vill skrika. Jag brukar säga till mamma men hon tycker att vi ska reda upp det själva och då blir jag ännu argare. Då kan jag få känslan att jag måste slå min syster men jag vet att då slår hon bara tillbaka och jag får mest ont. Men ändå måste jag göra det. (S-15)

Ilskans yttringar kan kulminera i en aggressiv handling eller åtminstone viljan till en sådan handling. Det kan plötsligt uppfattas som ett slags imperativ oavsett konsekvenserna - som i den sist citerade utsagan. Till varje pris vill man då tillfoga den andra parten smärta eller till och med kroppslig skada. Ibland upplevs konflikten som så extremt upprörande att den även kan leda till extremt utmanande tankar eller yttringar. I sådana fall sprängs alla förnuftets ramar och man vill döda motparten eller önskar att han eller hon var död.

Jag var så förbannad på henne att jag hade lust att döda henne, trots att denna känsla är ju ofattbar. Jag hatade henne och kände att hon hela tiden baktalat mig. (P-64)

Jag kommer ihåg en gång när vi bråkade... Det gick så långt att jag tog till en kniv och hotade henne. Jag kände mig svart och tom inuti. Jag var arg för att hon tror att hon är något och arg för de saker hon sa. Jag ville döda henne men det gjorde jag inte. (S-19)

Det att man måste avreagera ilska genom olika typer av mer eller mindre drastiska yttringar är ett vanligt motiv i ungdomarnas berättelser. Yttringarna behöver dock inte alltid vara riktade mot den andra parten i konflikten, trots att det är det vanligaste mönstret. Ungdomarna menar att man kan projicera ilskans uttryck på andra människor, djur eller saker. "Då måste jag avreagera mig på något eller på någon" skriver en av informanterna. Det viktigaste är alltså att minska den inre spänning som ilskan har orsakat, och få utlopp för den negativa energin. Liknande projektioner sker oftast vid konflikter med föräldrar, lärare eller andra personer som man inte vill eller törs angripa.

Jämförande analys av det svenska och det polska materialet har lett fram till slutsatsen att ilskans intensitet och yttringar i allmänhet är lite mera drastiska i den polska ungdomsgruppen. De polska ungdomarna beskriver t.ex. slagsmål och de våldshandlingar som är relaterade till slagsmål på ett grövre sätt. Det finns dock ett undantag. Undantaget gäller de mest extrema av alla yttringar, som explicit uttrycker viljan att döda motparten eller att se motparten död. Utsagor där man använder orden som "död", "döda" eller "slå ihjäl" i relation till motparten är vanligare i det svenska materialet. Nedan följer några exempel på liknande vittnesbörd: "Jag skulle göra vad som helst bara han dog", "Döda jäveln, man får en pirrande känsla", "Jag hade en väldigt stor lust att gå fram och strypa henne". Avslutningsvis vill jag dock än en gång poängtera att i fråga om ilska i konfliktsituationer är skillnaderna mellan polska och svenska ungdomar relativt små, och detta gäller även ilskans yttringar.

5.2 Psykisk påfrestning

Känslor av psykisk påfrestning har en stor komplexitet. I sina berättelser skildrar ungdomarna många olika aspekter gällande känslornas uppkomst, karaktär och konsekvenser. För att beskriva den här typen av känslor används en mycket varierad skara av enstaka termer, mer eller mindre bildliga uttryck och ibland även liknelser. Det vanligaste enskilda uttrycket är att "man mår dåligt", termer som "ledsen", "nere" eller "nedstämd" är också vanliga i ungdomarnas berättelser.

Till skillnad från ilska utgör känslor av psykisk påfrestning ingen omedelbar upplevelse. Ungdomars skildringar tyder också på en gradvis uppkomst av dessa känslor. Det kan liknas vid en sjukdomstillstånd som börjar med svaga och nästan omärkbara symtom. Symtomen tilltar med tiden och blir alltmer oroande och besvärande. Känslor av psykisk påfrestning verkar utvecklas på ett liknande sätt. Först känner man en svag oro som sakta breder ut sig med tilltagande styrka. Känslor av psykisk påfrestning börjar i regel långsamt väckas till liv, när de mera omedelbara känslorna av ilska fått utlopp eller behärskats på något sätt.

I början av konflikten är jag arg och känner hur blodet pulserar i ådrorna, och jag har lust att göra den andra personen illa. Sedan ändrar dock mina tankar inriktning... Jag lider på grund av samvetskval. Jag frågar mig själv om det var mitt fel eller ej. (P-123)

Man får ingen ro och tankarna "kretsar hela tiden kring konflikten", som en annan undersökningsdeltagare uttrycker det. Det krävs alltså tid och någon form av bearbetning av den uppkomna situationen för att utveckla den här typen av känslor. Reflektion är allt mera framträdande med tiden. Man analyserar händelseförloppet, börjar fundera kring sitt eget agerande i konflikten och kring konfliktens eventuella

konsekvenser. Steg för steg kan det kännas allt mera beklämmande och frustrerande. Obehagskänslor tilltar i styrka och man blir allt mera deprimerad och modfälld. Som resultat kan olika psykosomatiska reaktioner uppkomma. Både svenska och polska ungdomar beskriver en varierad uppsättning av sådana reaktioner. Vegetativa besvär är då ganska vanliga med ätstörningar och sömnrubbningar som exempel.

Jag mådde mycket dåligt. Först grät jag hela tiden. Jag undrade om det var något fel på mig. Efter ett tag blev det bara värre och värre. De började skrika åt mig i skolan. Jag blev som sjuk... Jag såg hallucinationer, darrade i hela kroppen, och ibland kräktes jag... Varenda natt drömde jag att vi blev kompisar igen. (S-49)

Den ovan citerade utsagan refererar till en långdragen konflikt med två, för informanten signifikanta, personer. Att det finns något särskilt påfrestande i konflikter med signifikanta personer poängteras i flera texter. Informanterna menar också att ju viktigare, eller mera närstående, motparten är desto djupare blir känslor av psykisk påfrestning och kraftigare psykosomatiska reaktioner.

Om det är en person som är viktig för mig, eller en person som jag älskar (t.ex. mamma, väninna, eller pojkvän), så mår jag hemskt... Jag vet inte hur jag kan beskriva det, men det är hemskt. Jag vet inte vad jag skall göra, jag bryter samman, föreställer mig att ingen i hela världen behöver mig. Jag vill vara ensam och funderar mycket kring mig själv, vad har jag gjort för mig själv i livet eller för den andra personen som jag råkat i konflikt med. (P-87)

Den ambivalens som oundvikligen uppstår när man råkat i konflikt med en signifikant person kan ytterligare rubba den psykiska balansen och fördjupa de svåra känslorna. Dramatiken förknippad med liknande situationer bottenar i första hand i de motstridiga känslor som tillkommer en och samma person - "jag är ledsen att jag hatar någon jag älskar", som en av de svenska informanterna uttrycker det. Den här typen av ambivalenta känslor går varken att förena eller acceptera, vilket försätter individen i en svårhanterlig situation. Konflikter med signifikanta personer verkar alltså vara särskilt påfrestande, inte minst med tanke på den inre kluvenhet som uppstår på grund av ambivalens.

Ibland uppfattas konflikter som så påfrestande, att de till och med kan leda till krisliknande tillstånd med psykosomatiska besvär och i extrema fall även med självmordstankar. Beskrivningar av självmordstankar i samband med konflikter är dock ganska sällsynta i materialet. I den svenska delen finns bara några få utsagor som explicit uttrycker liknande tankar eller avsikter. I den polska delen är den här typen av uttalanden både lite vanligare och lite mera expressiva.

När jag bråkar med en person som jag litat på, så kan jag tänka olika tankar. Ibland vill jag ta livet av mig och inte leva längre i denna dystra värld... Jag känner mig otroligt ensam, i synnerhet om jag bråkar med en person som har varit riktigt betydelsefull för mig. Jag gråter ibland av förtvivlan. (P-99)

I mellanstadiet hamnade jag och en tjej ofta i konflikt. Det var aldrig jag som började dem utan hon... Hon var dessutom populär i klassen och då var det ännu värre, då började alla stänga ut mig. Det var så jag kände det i alla fall. Under hela tiden kände jag mig förjävlig och det var många nätter jag grät mig till sömns. Det var många gånger som jag funderade på att ta mitt liv. Om det inte vore för min tvillingsyster hade jag väl gjort det, för så dåligt mådde jag. (S-19)

Jag brukar ofta råka i konflikt med mina föräldrar och med kompisarna. Just nu är det konflikt mellan mig och min väninna. Jag känner mig så ensam, övergiven och nedstämd... Jag undrar vad ett sådant liv är värt. Ibland vill jag ta livet av mig. Självmordtankarna tränger sig på. Jag vet inte om det kan hjälpa, det vet jag inte. Kanske får jag äntligen sluta lida. (P-20)

Det är i regel långdragna och intensiva konflikter som leder till sådana extrema känslor och tankar. I de långvariga konflikterna dras ofta andra aktörer in, vilket ibland kan leda till en mobbningsliknande stämning. En av parterna kan i sådana fall lätt uppleva hela situationen som en utfrysning, som i den sist citerade utsagan. Konflikten blir då allt mera uppslitande, den psykiska pressen ökar och känslor av att man mår dåligt accelererar ytterligare.

Till skillnad från ilska är yttringar eller viljan till yttringar av psykisk påfrestning inte vanliga. De yttringar som ändå förekommer är sällan riktade mot den andra parten och detta utgör en markant skillnad i jämförelse med ilska. Här kan man snarare observera en tendens att isolera sig och dölja känslor av psykisk påfrestning. Variationen av yttringar är också liten med gråt som det enda riktigt framträdande sättet att minska inre spänningar och få utlopp för de svåra obehagskänslorna. Känner man ett behov av att uttrycka sina känslor så går man i regel "till en plats där ingen går så ofta och gråter ut", eller "låser in sig på toaletten och gråter".

Gråt förekommer i första hand i samband med sorgsenhet. Sorgsenhet och samvetsqual utgör de två mest framträdande orsakerna till känslor av psykisk påfrestning. Känslor av sorgsenhet är dock betydligt vanligare än samvetsqual i konfliktsituationer. Dessa känslor återfinns i över 60% av ungdomarnas berättelser. Det ligger nära Van Kaams majoritetskriterium. Trots detta kan sorgsenhet svårligen betraktas som det studerade fenomenets essentiella konstituent. Detta med tanke på att överensstämmelsekriteriet inte är uppfyllt. Sorgsenhet är nämligen oförenlig med ett betydande antal utsagor som antingen implicit eller explicit motsäger den

här typen av känslor. Vissa informanter förnekar sorgsenhet direkt trots att de samtidigt kan uppleva hela situationen som besvärlig - "jag var aldrig ledsen, jag var bara nervös och mådde inte bra", som en av deltagarna uttrycker det.

Sorgsenhet ligger i första hand till grund för psykisk påfrestning. Relationerna mellan dessa två slag av känslor kan även vara reciproka, vilket innebär att sorgsenhet både kan ge upphov till psykisk påfrestning och även fördjupas på grund av att man mår dåligt. Analysen av det empiriska materialet visar dock att ledsnad i första hand utgör den vanligaste enskilda orsaken till känslor av psykisk påfrestning.

När jag bråkar med min väninna eller min bror så känner jag mig mycket ensam. Jag kan inte tänka på något annat, bara på den här situationen. Jag är bedrövad i själen, känner en liten stöt i hjärtat och då vet jag att jag håller på att bli mycket ledsen... Jag är ofta ledsen när jag har förorsakat en konflikt, för jag vet att det är min plikt att försöka vara sams med andra. Och då mår jag inte alls bra. (P-14)

Det var så att jag och min kompis var hemma hos mig. När vi satt och pratade så blev vi oense med varandra... Till sist handlade inte konflikten om vad den gjorde från början utan båda började skrika saker till varandra som inte hörde dit... Och när man hörde alla saker blev man ledsen samtidigt som man blev arg. Tårarna började rinna och aggressionen blev till sist så stor att vi båda slog varandra på käften. Efter det blev det helt tyst och vi bara stod och tittade på varandra. Sedan sprang min kompis hem och jag slängde mig gråtande ner på sängen. Jag kände mig så fruktansvärt taskig och ledsen och jag ångrade allt jag sagt. Efter ett tag kom mamma hem och jag förklarade vad som hänt. Hon såg på mig att jag inte mådde bra av det som hänt. (S-133)

Förutom sorgsenhet förknippar informanterna psykisk påfrestning även med samvetskval. Samvetskval och skuldmotiv är också rätt vanliga både i det polska och i det svenska materialet. Den här typen av känslor kan dock inte heller betraktas som essentiella för konfliktupplevelsen, eftersom de varken uppfyller majoritets- eller överensstämmelsekriteriet i Van Kaams analysmodell. Skuldkänslor återfinns enbart i ungefär en femtedel av alla texter, och motsägs direkt i ett antal utsagor både i den svenska och i den polska delen av materialet. Skuldkänslor och åtföljande samvetskaval utgör därmed konfliktupplevelsens accidentiella och inte essentiella konstituent.

Samvetskval kan dock spela en framträdande roll vid utvecklingen av ånger och nedstämdhet. Uppkomsten av skuldkänslor börjar i regel med reflektion kring konflikten, vilket ofta leder till tvivel angående sin egen roll och sitt eget agerande, självrannsakan, tilltagande skuldbörda och dåligt samvete som resultat. Ibland händer det att en av parterna tar hela skuldbördan på sina axlar, vilket avsevärt fördjupar obehagskänslorna. På samma sätt som sorgsenhet kan alltså även samvetskval

utgöra grogrund för känslor av psykisk påfrestning. Likt sorgsenhet kan dock relationerna även här vara reciproka, dvs. att dåligt samvete inte bara ger upphov till känslor av påfrestning, utan även följer i dess fotspår.

Sorgsenhet och samvets kval spelar alltså en framträdande roll vid utvecklingen av känslor av psykisk påfrestning. Dåligt samvete, ånger och ledsnad bidrar därigenom till en ökad psykisk labilitet. Den inre balansen rubbas och hela situationen upplevs som allt mera besvärande och deprimerande. Tillstånd av psykisk påfrestning och labilitet är betungande, och leder med tiden till en naturlig strävan efter jämvikt. Ungdomarnas berättelser vittnar om att ju längre tiden går desto mera akut ter sig behovet av att göra något åt situationen och försöka förbättra relationerna. Man börjar oftast med någon form av närmande till den andra parten och markerar att man vill försonas.

En framgångsrik hantering av konflikten och åtföljande försoning verkar ha en förlösande, nästan magisk verkan. Informanterna menar att psykisk påfrestning försvinner nästan omedelbart efter försoning. Så gott som alla ungdomar beskriver också en befriande känsla av lättnad som man erfar när konflikten är över. Inte sällan åtföljs lättnad av starkare positiva känslor som glädje eller till och med lycka.

Jag tycker absolut inte om att vara i konflikt med någon. Jag blir ledsen och mår inte bra. Jag tycker att allting är jätte jobbigt, jag vill bara att allting ska reda ut sig... Om det är så att jag inte pratar med kompisen innan natten så kan jag inte sova, för då ligger jag bara och tänker på varför det blev som det blev. Det är skönt efter att man har rätt ut allting igen. (S-130)

Det kändes som om hela världen rasade samman och att allt var fel. Sedan när vi försonades med denna person kände jag mig mycket glad, lycklig, att allt faller på sin plats och att världen är inte alls så trist. (P-128)

När allt är över och båda har sagt förlåt så känns det som en sten föll ut ur ens hjärta och man blir glad igen efter att ha varit ledsen. Jag kan även känna skönheten i mig själv när allt är över. (S-144)

Känslor av lättnad infinner sig praktiskt taget alltid när konflikten är över. Detta verkar bekräfta att psykisk påfrestning svårligen kan tänkas bort från det utforskade fenomenet och måste därmed betraktas som en del av konfliktupplevelsens essens.

Försoning leder alltså alltid till lättnad och gör att den psykiska distansen mellan parterna minskar. Försoning är dock inte alltid möjlig i konfliktsituationer. Ibland är positionerna så låsta att man inte förmår att hantera konflikten framgångsrikt och på detta sätt bli av med psykisk påfrestning. Om det inte går att hantera den upp-

komna situationen kan den konfliktdrabbade försöka finna alternativa vägar för att minska obehagskänslorna. Ungdomarnas berättelser tyder på att olika typer av försvarsmekanismer kan göra sig gällande i detta sammanhang. Ibland händer det också att man tillgriper medel som har en avtrubbande verkan och sätter de svåra känslorna ur spel, åtminstone tidvis. Två medel nämns i texterna - alkohol och droger. Den här typen av vittnesbörd är något vanligare bland polska ungdomar. Jag vill dock poängtera att hänvisningar till alkohol och droger är mycket sällsynta i hela materialet. Det handlar om ett par utsagor bland de svenska och några fler bland de polska ungdomarna.

Jämförande analys av det svenska och det polska materialet leder fram till slutsatsen, att skillnaderna mellan båda ungdomsgrupperna är i det närmaste obefintliga, när det gäller känslor av psykisk påfrestning. Man kan alltså tala om en riktig upplevelsegemenskap mellan polska och svenska ungdomar, både i fråga om känslornas innehåll, intensitet och konsekvenser. I sina berättelser använder båda ungdomsgrupperna också mycket närliggande termer och uttrycksformer vid beskrivningen av de svåra känslor av psykisk påfrestning som konflikter ger upphov till.

5.3 Orättvis behandling

Känslor av orättvis behandling uttrycks i både det svenska och det polska materialet på ett mindre varierat sätt än känslor av ilska och psykisk påfrestning. Explicita uttryck för den här typen av känslor är inte heller lika frekventa i synnerhet i jämförelse med ilska. Uppkomsten av känslor av orättvis behandling verkar inte vara gradvis. Dessa känslor utvecklas alltså inte successivt och med tilltagande styrka som psykisk påfrestning. Känslor av orättvis behandling tar snarare form på ett sätt som liknar ilskans uppkomst, de är dock inte lika omedelbara som ilska i konfliktsituationer.

När ungdomarna refererar till känslor av orättvis behandling är de ofta noga med att påpeka att motparten uppträder på ett sätt som de inte förtjänat. En sådan behandling uppfattas då som orättvis, ojust och oväntad. Frågor av typen "varför kunde han vara så dum mot mig, vad har jag gjort" eller "hur kunde de göra så här mot mig" är inte ovanliga i detta sammanhang. Känslor av att man inte bemöts på rätt sätt är i regel förknippade med de ställningstaganden, krav eller handlingstendenser som kommer från den andra konfliktpart. Det kan dock också hända att känslor av orättvis behandling framkallas av en tredje part som frivilligt eller på begäran av parterna medverkar i konflikten.

Då tänkte jag varför hon har hackat på mig och orsakat den här konflikten. Det var ju hon som har gjort allt det här, jag sa ju inget dumt. Vad vill hon egentligen. Vad har jag gjort för fel, jag har inte gjort något. (P-24)

Varför blir allt jag gör fel? Varför duger inte jag? Det är alltid mina två småbröders parti de tar. Det är alltid jag som skall lugna ner mig och gå därifrån. Varför alltid jag?... Varför skall jag ta hänsyn till dem bara för att jag är störst? Jag tycker att jag har blivit behandlad orättvist. (S-1)

Beskrivningar av orättvis behandling i konflikter med föräldrarna är mycket vanliga i båda ungdomsgrupperna. Förutom föräldrar är lärare en annan grupp av vuxna som ofta nämns i detta sammanhang. All orättvis behandling i konflikter uppfattas av ungdomarna som sårande och integritetskränkande. Ungdomarna vittnar dock om att känslor av orättvisa är mera sårande i konflikter med vuxna än i konflikter med jämnåriga. Beskrivningarna av konflikter med vuxna är också mera expressiva, i synnerhet i den svenska ungdomsgruppen. Det som i första hand verkar intensifiera känslor av orättvisa i konflikter med vuxna är en osymmetrisk relation, som lätt leder till en uppfattning att man inte spelar på lika villkor. Lite tillspetsat kan det liknas vid en boxningsmatch mellan tävlande från olika viktclasser. Oavsett matchens förlopp och utgång kan en sådan match inte uppfattas som just.

Jag satt och antecknade som resten av klassen. Då sa han till mig sluta med det där du håller på med och var med här i stället... Han börjar tjafsa och jag blir förbannad rent ut sagt och säger ord som man inte brukar säga till sin lärare, fast jag viskade nästan. När jag lämnade böckerna i skåpet kom han fram och sade att jag skulle sagt från början att jag antecknade. Hur jävla kul är det att säga inför hela klassen att jag är en plugghäst... Efter den lektionen, alltså nästa lektion vi skulle ha matte vägrade han att hjälpa mig. Fastän att ingen annan räckte upp handen hjälpte han mig inte, han gick och ställde sig i ett hörn och bara tittade på mig. Sedan kom vår andra mattelärare som hade försovit sig och hjälpte mig. Men jag fick sitta säkert en halv timme. Det tycker jag är fel. (S-39)

Ofta blir det konflikt mellan mig och min lärare. Jag är en snäll person enligt min uppfattning, och därför tycker jag att min lärare inte är rättvis. Varför är det alltid jag, varför tycker hon att jag är elak och oförsämd gentemot henne. Jag är ju en vänlig och väluppfostrad person. Varför? (P-112)

Jag kände mig orättvist behandlad, hon kunde skrika och svära hur mycket som helst åt mig men när jag skulle försvara mig var jag "en uppkäftig snorunge"... Hon tog tag i min arm och rystade mig, men jag kände inget för jag var så förbannat arg. Efter att jag hade kommit loss gick jag sakta och med högburet huvud till mitt rum, stängde dörren och kastade mig på sängen och grät. Jag ville inte vara osams med henne. Hon är ju i alla fall min mamma. (S-62)

Känslor av orättvis behandling verkar alltså intensifieras i konflikter med vuxna och denna princip gäller både bland svenska och bland polska ungdomar. Trots detta kan man skönja vissa skillnader mellan dessa två ungdomsgrupper. Skillnaderna handlar i första hand om känslornas intensitet i konflikter med vuxna och med jämnåriga. Beskrivningarna av den upplevda orättvisan från vuxnas sida är mera uttrycksfulla bland svenska än bland polska ungdomar. Känslor av att man bemöts på ett ojust sätt i konflikter med jämnåriga uttrycks däremot på ett mera expressivt sätt av polska ungdomar. De polska ungdomarna uppfattar först och främst avvisande beteenden från jämnårigas sida som extremt sårande och integritetskränkande. Sådana beteenden förstärker därför känslor av orättvis behandling. Att ett försök till försoning nobbas eller en framförd ursäkt inte accepteras utgör två typiska exempel på sådana avvisande beteenden.

Jag bråkade med min kompis i skolan i dag, eftersom jag sa till henne något otrevligt. Jag förstod att det var onödigt och försökte försonas med henne, be om ursäkt, säga att jag är ledsen men hon ville inte ha med mig att göra. Det är en svår upplevelse som inte går att beskriva, det måste man själv uppleva. (P-36)

Känslor av orättvis behandling kan ha olika grund. Att man har blivit missbedömd eller missförstådd i en konfliktsituation utgör två exempel på direkta orsaker till känslor av orättvis behandling. Den här typen av motiv kan exempelvis handla om att man tillskrivs något som man inte alls gjort, gjort på ett annat sätt eller i ett annat syfte. Det kan även handla om misstolkningar av det som sägs eller påståenden angående individens intentioner och avsikter, som av vederböranden uppfattas som grundlösa eller förvrängda. Två andra motiv som ungdomarna nämner i samband med orättvis behandling är svek och att man tillskrivs all skuld för konfliktens uppkomst eller förlopp.

En konflikt jag varit med om var när jag bråkade med min gamla kompis. Vi sa en massa fula saker till varandra och det här var för flera månader sen och vi har inte pratat med varandra sen dess... Jag hade ju litat på henne och så svek hon mig. Hon sårade mig väldigt mycket för hon slängde massor av skit på mitt allra privataste. Jag kommer aldrig att kunna bli kompis med henne igen och absolut inte lita på henne. (S-123)

Jag bråkar med mina föräldrar eftersom de alltid tar min yngre brors parti. De struntar i att det är han som hackar på mig och inte jag på honom. Jag tycker att de borde kolla först, fråga vad det är som hänt och inte direkt skrika och skylla på mig. (P-151)

Både polska och svenska ungdomar refererar också till ett motiv till känslor av orättvis behandling, som är specifikt för konflikter med vuxna. Ungdomarna menar nämligen att vuxna inte alltid tar dem på allvar och betraktar dem som riktiga partners i konfliktsituationer. En överlägsen eller nonchalant attityd är inte ovanlig.

Detta gäller i synnerhet föräldrar som kan behandla sina tonåringar på ett sätt som ungdomarna svårligen kan acceptera - "hon behandlar mig som om jag vore 5 år", som en av informanterna uttrycker det. Några informanter använder också termen "underskattad" när de berättar om att de inte tas på allvar i konflikter med föräldrarna. Ungdomarna menar också att de alldeles för ofta "tas för givet", vilket i extrema fall kan leda till att vuxna inte ens försöker förhandla med dem i en konflikt-situation.

Nu är det jag och mamma som har blivit väldigt osams. Vi kan nästan inte vara i samma rum längre för vi bara bråkar och det är inte så roligt precis, för när jag slutade äta för ett par veckor ringde mamma till våran skolsyster och jag blev kallad till henne. Jag blev väldigt ledsen och sårad och undrade hur min mamma kunde ringa till henne utan att prata med mig. (S-22)

En gång när mamma och jag bråkade mer än vanligt råkade jag kläcka ur mig att det skulle sitta fint att komma till några kontaktföräldrar. Vist sa mamma så jävla långt härifrån att du aldrig behöver säga "mamma" igen. Det knäckte mig totalt. Jag vet inte hur länge jag grät den kvällen. Jag vet bara att jag grät tills jag somnade. Morgonen därpå sa mamma att hon hade hittat ett ställe som verkade ganska trevligt - i Norrland. (S-32)

Både polska och svenska ungdomar understryker att de vill tas på allvar av sina föräldrar och behandlas som en jämbördig part. Verkligheten motsvarar dock inte alltid ungdomarnas önskemål. Det att ungdomarna inte tas på allvar kan ibland även kombineras med en i allmänhet klumpig och nonchalant attityd från föräldrarnas sida, som i den sist citerade utsagan.

Känslor av orättvis behandling verkar också leda till förändringar i den konflikt-drabbades perception av sig själv och av motparten. Ungdomarna menar att känslor av orättvis behandling gör att man kan se sig själv som nedtryckt och ibland även underlägsen. Då börjar man uppfatta att man inte har samma rättigheter som den andra parten och att man därför inte heller har lika goda möjligheter att hävda sig i konflikten. Yttranden av typen "jag kunde inte tala fritt som hon" eller "jag tycker att jag inte fick någon chans att förklara hur det var" utgör exempel på hur ungdomarna uppfattat att de inte haft samma svängrum som motparten i en konfliktsituation. Förändringarna i bilden av sig själv gör att ungdomarna även kan se sig själva som övergivna och hela situationen som mer eller mindre hopplös.

Förändringar i den drabbades perception av motparten innebär i första hand att den andra parten alltmer framstår som motvillig och ojust. En sådan bild av motparten fördjupar i regel känslor av orättvisa. Den drabbade uppfattar då konfliktparten som ett slags översittare och sig själv som ett offer, som oskyldigt utsätts för kränkande

behandling. Ungdomarnas berättelser tyder på att utveckling av en sådan negativ bild påverkar den drabbades sätt att tänka och förhålla sig till konflikten och till motparten. I första hand vill man inte längre finna sig i en sådan situation och ibland bestämmer man sig även för att ge igen eller "betala med samma mynt", som en av informanterna formulerar det.

Nyligen råkade jag i konflikt med min bästa kompis... Hon började behandla mig som en fiende. Hon ville inte sitta tillsammans med mig i samma bänk längre. Jag blev ledsen, mådde inte bra men samtidigt var jag arg på henne. "Vad är det frågan om", "vad har jag gjort för att förtjäna det här" - sådana frågor snurrade hela tiden i mitt huvud. Jag märkte att jag inte kunde koncentrera mig längre på lektionerna. Nej nu får det vara nog tänkte jag, jag kan inte deppa bara därför att hon inte vet vad hon vill och är så jobbig. (P-81)

Maria, Sara och jag skulle arbeta tillsammans med ett so arbete... Men de saker jag gjorde dög inte i Marias ögon, men Saras var OK. Jag blev fruktansvärt arg och ledsen... Jag är trött på att Sara alltid är bättre än mig, att hennes saker duger men inte mina. Jag är så super trött på det att jag undviker att jobba tillsammans med Maria. Efter denna händelse gick jag och var tjurig på henne i några dagar. Jag förstår inte varför jag ska vara trevlig mot henne och bara få skit tillbaka. (S-120)

Tendensen att ge igen utgör en konsekvens av känslor av orättvis behandling, men kan eventuellt även betraktas som en indirekt form av yttring av den här typen av känslor. Känslor av orättvis behandling verkar däremot inte leda till några direkta yttringar, till skillnad från ilska och psykisk påfrestning.

Jämförande analys av det polska och det svenska materialet tyder på en uppenbar upplevelsegemenskap mellan de två nationella ungdomsgrupperna, även i fråga om känslor av orättvis behandling. I likhet med ilska och psykisk påfrestning är alltså skillnaderna även här ganska små mellan polska och svenska ungdomar. Den mest synliga skillnaden handlar om känslornas intensitet i konflikter med vuxna och med jämnåriga. De polska ungdomarna verkar uppleva orättvis behandling från vuxnas sida mindre dramatiskt och orättvis behandling från jämnårigas sida mera dramatiskt än deras svenska kollegor. Detta gör att klyftan mellan känslornas intensitet i konflikter med jämnåriga och med vuxna är betydligt större bland de svenska än bland de polska undersökningsdeltagarna.

6. DISKUSSION

Den här studien har resulterat i en begreppslig avgränsning och beskrivning av konfliktupplevelsens essentiella konstituenten. Känslor av ilska, psykisk påfrestning och orättvis behandling har visat sig vara väsentliga i den utforskade upplevelsen. Alla dessa känslor framstår för undersökningsdeltagarna som frustrerande och svåra att hantera.

Analysen av det empiriska materialet har visat att de svåra känslor som konflikter ger upphov till kan i extrema fall försätta unga människor i ett traumatiskt kristillstånd. I ungdomarnas fall plussas då i regel en traumatisk konfliktrelaterad kris på en utvecklingskris som naturligt infaller under puberteten. Ibland kan den emotionella labiliteten inta så stora proportioner att den unga individen inte längre tror sig ha förmågan att hantera så svåra påfrestningar. I sådana extrema fall refererar ungdomarna till självmordstankar samt användning av alkohol och droger.

Som jag redan poängterat i resultatredovisningen är explicita uttryck för självmordstankar ganska sällsynta i ungdomarnas berättelser. Det förefaller dock beklämmande att självmordstankar överhuvudtaget dyker upp i samband med konflikter. Även om det vanligtvis är en lång väg från ord till handling, blottlägger den här typen av vittnesbörd den hopplöshet och vanmakt som ungdomarna kan uppleva inför konflikter. Det är också ett faktum att en del unga människor begår självmord och att långvariga olösta konflikter utgör en bidragande orsak till sådana drastiska handlingar (se t.ex. Åkerberg, 1987; Otto, 1990). I detta sammanhang vill jag påpeka att jag funnit åtskilliga beskrivningar av långdragna och uppsplitande konflikter i mitt empiriska material.

Även användning av alkohol och droger måste uppfattas som lika skrämmande, både ur individ- och samhällsperspektivet. I likhet med självmordstankar hänvisar några få informanter till alkohol och droger. Jag har dock noterat en tydlig försiktighet i ungdomarnas uttalanden. Ibland talar man inte ens om sig själv utan om någon annan eller några andra och tillägger försiktigt att man har haft liknande erfarenheter. Detta kan väcka misstankar om att problemet är mera utbrett och att en del berättelser om andras alkohol- eller droganvändning i själva verket utgör en projektion. Den här typen av försiktighet har jag däremot inte noterat i samband med självmordstankar. Ungdomarna verkar alltså skriva mera öppet om självmordstankar än om alkohol och droger. Jag vill också understryka att även om skalan av problemet verkligen är så liten som de explicita uttrycken antyder, kan den här typen av tendenser inte bagatelliseras. Vuxnas roll bör också poängteras i detta sammanhang, eftersom vuxna och i synnerhet föräldrarna verkar ha en betydande

del i de långdragna och mest påfrestande konflikterna. Mitt empiriska material visar ju tydligt att ungdomarna upplever konflikter med vuxna på ett mera dramatiskt sätt än konflikter med jämnåriga. I synnerhet svenska ungdomar ser konflikter med vuxna som extremt påfrestande och sårande.

Som framgick av inledningen råder det ingen brist på litteratur som behandlar konflikthantering ur ett praktiskt-pedagogiskt perspektiv. Den här typen av studier fokuserar i första hand metodaspekter och rekommenderar olika mer eller mindre komplexa tillvägagångssätt i hanteringsfrågan. Mot bakgrund av denna studies resultat ser jag dock en stark fokusering på metodaspekter som svår att försvara. Enligt mitt sätt att se är de strikt metodorienterade förslagen inriktade på att behandla symptom och inte de orsaker som ligger till grund för en destruktiv konflikthantering. Mina resultat visar ju tydligt att det sätt på vilket ungdomarna upplever både konflikten och motparten kraftigt influerar deras förhållningssätt i fråga om konflikthantering. Känslor av ilska och orättvis behandling leder lätt till viljan att ge igen med alla dess negativa konsekvenser. På den punkten verkar mina forskningsresultat korrespondera med Pruitt och Rubins (1986) tes om ett tydligt samband mellan strukturella förändringar i de konfliktdrabbades medvetande och konflikten utveckling i destruktiv riktning. Författarna menar att en sådan utveckling i regel slutar med en kampspiral, vilket i sin tur fördjupar de strukturella förändringarna i parternas medvetande.

Jag vill givetvis inte på något sätt förringa värdet av olika hanteringsförslag presenterade i den praktiskt-pedagogiska litteraturen. Det är givetvis värdefullt att man i olika övningar eller manualer försöker motverka ensidighet, brist på hänsynstagande eller kamp i konflikthanteringen. Jag ifrågasätter dock effektiviteten i sådana satsningar så länge de inte omfattar hantering av de känslor som i regel ger upphov till en ensidig och kampfylld konflikthantering. Det förefaller inte tillräckligt att visa lämpliga vägar och propagera för en rationell, lugn och konstruktiv konflikthantering. Tendensen till ensidiga lösningar kommer antagligen att bestå så länge de konfliktdrabbade inte förmår att på något sätt kanalisera eller behärska de svåra känslor som konflikter ger upphov till. Så länge sådana destruktiva känslor får verka fritt med all sin frustrerande kraft, blir det inte lätt för en ung individ att handla rationellt och hantera konflikter på ett konstruktivt sätt. I detta sammanhang förefaller känslor av psykisk påfrestande, orättvisa och ilska som särskilt relevanta eftersom de konstituerar konfliktupplevelsens essens.

Mot bakgrund av mina forskningsresultat vill jag hävda att all övning i rationell konflikthantering bör ha sin utgångspunkt i hanteringen av de destruktiva känslor som är essentiella för konfliktupplevelsen. Denna studies resultat verkar än en gång

aktualisera min tidigare tes att vägen till en rationell konflikthantering går via en grundläggande förändring i synen på konflikt som en existentiell företeelse (se Szklarski, 1996). Konflikter betraktas av de flesta människor som en negativ och störande belastning. Flera skribenter (se t.ex. Bono, 1986; Brännlund, 1991; Crum, 1991) hävdar att synen på konflikt som något negativt i sig utgör en av de vanligaste och mest spridda myterna. Som alla myter bottnar även denna övertygelse i en grundläggande kunskapsbrist, önsketänkande och spekulativ logik. Flera olika myter om konflikter är dock djupt inrotade i vårt medvetande och förs mer eller mindre avsiktligt vidare till den unga generationen. Edman Ståhl (1999, s.117f) menar därför att vuxna i allmänhet är dåliga förebilder när det gäller konflikter. Författarinnan hänvisar bland annat till felaktig attityd till konflikter, prestigetänkande och invanda icke konstruktiva mönster när det gäller konflikthantering.

Det verkar alltså behövas en grundläggande attitydförändring till konflikter. Spridning av kunskap kan spela en viktig roll i förändringsprocessen. En mera avspänd och vardaglig attityd kan komma med insikten om att konflikter egentligen inte är negativa, utan att "de bara är", som Crum (1991, s.23) uttrycker det. Med tiden kan vi kanske även upptäcka att "våra motsättningar kan ge oss gåvor som vi aldrig kan skapa ensamma" (ibid. 171). Vägen till en sådan uppskattande attityd verkar dock vara lång mot bakgrund av denna studies resultat, som tydligt visar att kärnan i konfliktupplevelsen uteslutande består av negativa känslor.

Som jag redan tidigare konstaterat kan kunskapsbrist utgöra en av de bidragande orsakerna till uppkomsten av felaktiga attityder och uppfattningar om konflikter och konflikthantering. En fråga som förefaller relevant i detta sammanhang gäller beredskap för konflikter i olika pedagogiska miljöer och i synnerhet i skolan. I vilken utsträckning är både ungdomar och lärare rustade med kunskaper och färdigheter som kan underlätta en rationell och effektiv konflikthantering?. Det är en intressant fråga med både teoretisk och praktisk betydelse. Indirekt ger mina tidigare forskningsresultat en ganska dyster bild när det gäller ungdomarnas kompetens i konflikthantering (se Szklarski, 1996, 1999). Även lärarnas kompetens kan ifrågasättas med tanke på att konfliktämnet verkar vara försummat i landets lärarutbildningar. Efter att ha studerat innehåll i ett tiotal utbildningar hävdar Edman Ståhl (1999, s.20) att konflikthantering utgör ett ämne som mer eller mindre är "satt på undantag". I den här situationen kan man bara förmoda att vi i dag har en lärarkår som i bästa fall är självlärd och i värsta fall saknar relevant kunskap om konflikter och konflikthantering. Med en låg kunskapsnivå ökar givetvis risken för utbredning av myter och olika privata "common sense" teorier om konflikter och konflikthantering.

Referenser

- Alexandersson, C. (1981). Amadeo Giorgi's empirical phenomenology. Report 81:3, *Reports from Department of Education, University of Göteborg*.
- Alvesson, M. & Sköldbberg, K. (1994). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Bachelor, A. & Joshi, P. (1993). *Den fenomenologiska forskningsmetoden i psykologi*. Pedagogiska Institutionen, Lunds Universitet.
- Bengtsson, J. (1988a). Fenomenologi: Vardagsforskning, existensfilosofi, hermeneutik. I P. Månson (red). *Moderna samhällsteorier*. Stockholm: Prisma.
- Bengtsson, J. (1988b). *Sammanflätningar. Fenomenologi från Husserl till Merleau-Ponty*. Göteborg: Daidalos.
- Bengtsson, J. (1991). *Den fenomenologiska rörelsen i Sverige*. Göteborg: Daidalos.
- Bengtsson, J. (1998). *Fenomenologiska utflykter*. Göteborg: Daidalos
- Bjurwill, Ch. (1995). *Fenomenologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Bono de, E. (1986). *Konflikter. Ett bättre sätt att lösa dem*. Stockholm: Brombergs.
- Brännlund, L.(1991). *Konflikthantering*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Clark, R.A., Willihnganz, S.C. & O'Dell, L.L. (1985). Training fourth graders in compromising and persuasive strategies. *Communication Education*, 34, 331-342.
- Colaizzi, P.F. (1978). Psychological research as the phenomenologist views it. In R. Valle & M. King (eds). *Existential-phenomenological alternatives for psychology*. New York: Oxford University Press.
- Crotty, M. (1996). *Phenomenology and nursing research*. Melbourne: Churchill Livingstone.
- Crum, T.F. (1991). *Konflikter som möjlighet*. Malmö: Liber.

- Deegan, P.E. (1981). An empirical phenomenological study of failing to learn. *Journal of phenomenological psychology*, 12(2), 231-259.
- Donohue, W.A. & Kolt, R. (1992). *Managing interpersonal conflict*. Newbury Park: Sage Publications.
- Edman Ståhl, I. (1999). *Det går att göra så här! Om att lösa vardagskonflikter*. Hässelby: Runa Förlag.
- Giorgi, A. (1975). An application of phenomenological method in psychology. In A. Giorgi, C. Fisher & E. Murray (eds). *Duquesne studies in phenomenological psychology*, Vol.II. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Giorgi, A. (1985). Sketch of a psychological phenomenological method. In A. Giorgi (ed). *Phenomenology and psychological research*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Giorgi, A. (1986). Theoretical justification for the use of descriptions in psychological research. In P.D. Ashworth, A. Giorgi & A.J. de Koning (eds). *Qualitative research in psychology*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Hedin, D. (1997). *Phenomenology and the making of the world*. Department of Theology, Uppsala University.
- Helldin, R. (1990). *Den unika speciallärarkompetensen?. Några speciallärares uppfattningar om relationen till emotionellt och socialt missgynnade ungdomar*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Husserl, E. (1989). *Fenomenologins ide*. Göteborg: Daidalos.
- Hwang, P. & Nilsson, B. (1998). *Utvecklingspsykologi. Från foster till vuxen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Karlsson, G. (1987). *A phenomenological psychological method: Theoretical foundation and empirical application in the field of decision making and choice*. Department of Psychology, University of Stockholm.
- Karlsson, G. (1992). *Att vara blind i vardagen*. Rapport nr.68, Psykologiska institutionen, Stockholms Universitet.

- Karlsson, G. (1994). *Rumsupplevelse hos barndomsblinda personer*. Rapport nr.77, Psykologiska institutionen, Stockholms Universitet.
- Karlsson, G. & Magnusson, A-K. (1994). *Blinda personer förflyttning och orientering*. Rapport nr. 74, Psykologiska institutionen, Stockholms Universitet.
- Koning de, A.J. (1979). The qualitative method of research in the phenomenology of suspicion. In A. Giorgi, R. Knowles & D.L. Smith (eds). *Duquesne Studies in Phenomenological Psychology*, Vol.III. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Lanteri, L., Roderick, T. & Ray, P.(1993). *Kreativ konfliktlösning för mellanstadiet*. Institutionen för Pedagogik och Specialmetodik, Lunds Universitet.
- Lennér Axelsson, B. & Thylefors, I. (1996). *Om konflikter*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Levinas, E. (1973). *The theory of intuition in Husserl's phenomenology*. Evanston: Northwestern University Press.
- Ljungström, K. (1992). *Trepartsamtal. En samtalsmetod för att behandla konflikter mellan elever*. Stockholm: Ordkällan/Pedaktiv.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Otto, U. (1990). Barns och ungdomars självmordshandlingar. I Ch. Gillberg & L. Hellgren (red). *Barn- och ungdomspsykiatri*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Pruitt, D.G. & Carnevale, P.J. (1993). *Negotiation in social conflict*. Pacific Grove: Brooks/Cole Publishing Company.
- Pruitt, D.G. & Rubin, J.Z. (1986). *Social conflict*. New York: Random House.
- Rubin, J.Z. (1993). Conflict from a psychological perspective. In H. Lavina (ed), *Negotiation. Strategies for mutual gain*. Newbury Park: Sage Publications.
- Sages, R & Birgerstam, P. (1995). *Laborationshandledning i fenomenologisk forskningsmetodik*. Psykologiska institutionen, Lunds Universitet.

- Schultz Larsen, O. (1994). *Utvecklingspsykologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Spiegelberg, H. (1982). *The phenomenological movement. A historical introduction*. The Hague/Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Szklarski, A. (1996). *Barn och konflikter. En studie av hur konflikter gestaltar sig i svenska och polska barns medvetande*. Institutionen för pedagogik och psykologi, Linköpings Universitet.
- Szklarski, A. (1999). Postawy dzieci polskich i szwedzkich wobec konfliktów. In J. Semków (red). *Absolwenci pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego w teorii nauk społecznych i praktyce edukacyjnej*. Acta Universitatis Wratislaviensis No 2148. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Ulfstedt, H-J. (1984). *Existens och omdömesakt. En Brentanostudie*. Filosofiska Institutionen, Stockholms Universitet.
- Van Kaam, A. (1959). Phenomenal analysis: exemplified by a study of the experience of "really feeling understood". *Journal of Individual psychology*. 15, 66-72.
- Van Kaam, A. (1966). *Existential foundations of psychology*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Wahlström, G.O. (1996). *Hantera konflikter - men hur?* Hässelby: Runa Förlag.
- Weissberg, R.P. & Gesten, E.L. (1982). Considerations for developing effective school-based social problem-solving (SPS) training programs. *School Psychology Review*, 11(1), 56-63.
- Wikander, B. (1995). *Utveckling hela livet. Utvecklingspsykologi i ett psykodynamiskt och kognitivt perspektiv*. Stockholm: Hagman.
- Åkerberg, H. (1987). *Livet som utmaning. Existentiell ångest hos svenska gymnasieelever*. Stockholm: Norstedts.

English summary

This study is about conflict experiences of teenagers in Sweden and Poland. The study has two purposes. The main purpose is to delimit and describe the feelings that constitute the essence of conflict experience. The second purpose is to establish possible differences between Swedish and Polish teenagers, concerning the essence of conflict experience. This study is anchored theoretically and methodically in phenomenology. The data has been collected through the "self-report" method and analysed by means of Van Kaam's empirical phenomenological approach.

The phenomenological analyse has resulted in the delimitation of three constituents which are essential for the conflict experience. The essence of this experience is of anger, feelings of mental strain and feelings of unfair treatment.

Feelings of anger are both the most common and the most explicit expressed in the data. Anger is an immediate experience in conflict situations and doesn't come gradually. Even though anger is an immediate and not a gradual experience, it can vary in strength and intensity during the conflict. If the anger accelerates or reduces depends among other things on the applied management strategy and on the way the opponent is acting in the conflict. Feelings of anger are very hard to master and they practically always lead to some form of manifestations or a will to manifest. The manifestations of the anger are most often directed against the conflict party.

Feelings of mental strain are characterised by a big complexity as regards their character and consequences. Unlike anger feelings of mental strain aren't immediate and can arise gradually. Feelings of mental strain start with small symptoms, which becomes more disturbing as time passes on. As a result different mental and somatic reactions can appear. The teenagers describe a vary set of such reactions, for example eating disorder, sleeping problems and suicidal thoughts. Unlike anger the manifestations or the will to manifest feelings of mental strain isn't very common. Crying is the only conspicuous way to reduce inner tensions and to get an outflow of these unpleasant feelings. The manifestations that appear are also very seldom pointed against the other party. Here you can observe a tendency of isolation and hiding of feelings of mental strain.

Feelings of unfair treatment arise due to treatment that the person finds not just and undeserved. These feelings can for example be based on an incident when the person is blamed for something he/she hasn't done, or has done in another way or for another purpose. Misinterpretations of what was said or the intentions of statements that are regarded as groundless or distorted can also cause these feelings. The teen-

agers regard all unfair treatment in conflicts as hurting and offending. However, feelings of unfair treatment are more hurting in conflicts with adults than with other teenagers. Feelings of unfair treatment don't come gradually. They arise suddenly similar to anger, but they are not as immediate as anger in conflict situations.

One of two purposes of the study was to explore if there were any differences between Swedish and Polish teenagers concerning the essence of the conflict experience. A comparative analyse has shown that the essences of the conflict experience is the same in both national groups. There is a real experience-unity between the Polish and the Swedish teenagers, who in their stories use almost the same terms and expressions. Even though anger, feelings of mental strain and feelings of unfair treatment is the essence of conflict experience in both countries, the context, consequences and intensity of feelings may vary within national groups as well as between the national groups. The intensity of anger, which in average is higher in the Polish group, can serve as an example.

Rapporter från Institutionen för pedagogik

1. Davidsson, B., Hägglund, S. & Kihlström, S. (1997/1999). *Projektet "Lära till lärare"*. *Projektbeskrivning*.
Högskolan i Borås, Institutionen för pedagogik.
Rapport nr 1, 1999.
2. Davidsson, B., Eriksson, A., Strömberg, M., Dovemark, M. & Hägglund, S. (1999). *Två blivande lärares reflektioner över mötet med lärarutbildningen*.
Projektet "Lära till lärare".
Högskolan i Borås, Institutionen för pedagogik.
Rapport nr 2, 1999.
3. Strömberg, M. (1999). *"Det finns gyllene dagar och stunder i lärarens arbete och det är dom som gör att man knogar på."* *Åtta lärares upplevelse av tillfredsställelse i arbetet.* *Projektet "Lära till lärare"*.
Högskolan i Borås, Institutionen för pedagogik.
Rapport nr 3, 1999.
4. Eriksson, A., Davidsson, B. & Hägglund, S. (1999). *Iaktta – handla – reflektera. Blivande förskollärare om yrkeslärande före och efter verksamhetsförlagd utbildning*. *Projektet "Lära till lärare"*.
Högskolan i Borås, Institutionen för pedagogik.
Rapport nr 4, 1999.
5. Davidsson, B. Dovemark, M. & Hägglund, S. (1999). *Vem blir lärare och varför? Utgångspunkter för en studie med fokus på lärarstudenters sociokulturella bakgrund och dess betydelse för högskolestudier och yrkesval*. *Projektet "Lära till lärare"*.
Högskolan i Borås, Institutionen för pedagogik.
Rapport nr 5, 1999.
6. Kärrby, G. (2000). *Svensk förskola – Pedagogisk kvalitet med socialpolitiska rötter*.
Högskolan i Borås, Institutionen för pedagogik.
Rapport nr 6, 2000.

7. Szklarski, A. (2000) *Konfliktupplevelsens väsen. En empirisk-fenomenologisk studie bland ungdomar i två länder.*
Högskolan i Borås, Institutionen för pedagogik.
Rapport nr 7, 2000.

Rapporter från Pedagogiskt centrum

1. Lönn, A. (1999). *Pedagogisk handledning vid högskola. En studie av pedagogisk handledning vid Sektionen för Väg- och Vattenbyggnad Chalmers Tekniska Högskola.*
Högskolan i Borås, Pedagogiskt centrum.
Rapport nr 1, 1999.
2. Lönn, A. (2000). *Vad förväntas av/väntar handledare och studenter? En enkätstudie om handledares och studenters förväntningar på varandra inför examensarbetet, om deras förväntningar uppfyllts, samt deras beskrivningar av handledningens förlopp.*
Högskolan i Borås, Pedagogiskt centrum.
Rapport nr 2, 2000.

Skrifter från Institutionen för pedagogik

1. Davidsson, B. (1999). *"Vi vill mer än vi ibland klarar."* Om samarbete mellan förskollärare, grundskollärare och fritidspedagoger. Högskolan i Borås, Institutionen för pedagogik. Skrift nr 1, 1999.
2. Eriksson, A., Haverlind, A. (2000). *"Dä kommer luft inne mä"*. En etnografisk studie av förskolebarns lärande inom naturvetenskap, miljö och teknik. Högskolan i Borås, Institutionen för pedagogik. Skrift nr 2, 2000.
3. Jenslöv, T. (2000). *Hur arbetar förskollärare med bråkiga barn?* Högskolan i Borås, Institutionen för pedagogik. Skrift nr 3, 2000.
4. Karlsson, H., Wademyr, P. (2000). *Lära för livet. Förskollärares uppfattningar om barns lärande.* Högskolan i Borås, Institutionen för pedagogik. Skrift nr 4, 2000.
5. Holm, A-S. (2000). *Hobergskolan. Beskrivning och utvärdering av ett skolprojekt i Vårgårda kommun.* Högskolan i Borås, Institutionen för pedagogik. Skrift nr 5, 2000.
6. Davidsson, B., Boglind, A. (2000). *Att skriva yrkesdagbok. En möjlighet för den reflekterande pedagogen.* Högskolan i Borås, Institutionen för pedagogik. Skrift nr 6, 2000.

Skrifter om skolutveckling

1. Dovemark, M., Sörensson, K., Appelqvist, R. (1999). *Den framtida lärarrollen – Flexibel organisation och arbetsformer. Ett arbetslagsutvecklingsprojekt.*
Högskolan i Borås, Centrum för skolutveckling.
Skrift nr 1, 1999.
2. Hermansson Adler, M., Larsson, P. (1999). *Piloter för lokal skolutveckling. Ett projekt till stöd för kompetensutveckling av skolans personal*
Högskolan i Borås, Centrum för skolutveckling.
Skrift nr 2, 1999.
3. Lönn, A. (1999). *Uppföljning, utvärdering, kvalitetssäkring. Rapport om ett utvecklingsprojekt.*
Högskolan i Borås, Centrum för skolutveckling.
Skrift nr 3, 1999.
4. Brorman, A. (1999). *Möjligheternas möte? Rapport om ett utvecklingsprojekt. En förändrad lärarroll – arbetslagets praktiska vardagsarbete med fokus på barns läs- och skrivutveckling och tematisk undervisning.*
Högskolan i Borås, Centrum för skolutveckling.
Skrift nr 4, 1999.